

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет

КУРСОВА РОБОТА
на тему:
Облік зобов'язань підприємства

Студента _____ курсу групи _____
спеціальності облік і аудит

Банаха Ігора
(прізвище та ініціали)

Керівник _____
(прізвище та ініціали)

Національна шкала _____
Кількість балів: ___ Оцінка: ECTS ___

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль - 2017

ПЛАН

ВСТУП

- 1.1. Економічна суть, визнання та класифікація зобов'язань підприємства**
- 1.2. Оцінка зобов'язань підприємства перед кредиторами**
- 1.3. Методика обліку зобов'язань перед постачальниками та іншими кредиторами**

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

В умовах фінансової кризи, що утворилась в економіці України, гостро постає питання своєчасності проведення розрахунків між суб'єктами господарської діяльності. Порушення строків погашення зобов'язань призводить до їх накопичення та знецінення грошових коштів для кредиторів. Це негативно впливає на фінансовий стан підприємств. Вирішення зазначеної проблеми можливе за умов ефективного управління зобов'язаннями. Прийняття управлінських рішень здійснюється на підставі інформації про зобов'язання, що формується у системі бухгалтерського обліку. У зв'язку з цим виникає необхідність вдосконалення теоретичних і методичних аспектів визнання, класифікації, документування, оцінки та відображення зобов'язань у системі бухгалтерського обліку, а також методики аналізу й аудиту зобов'язань і визначення їх впливу на платоспроможність підприємства в сучасних умовах господарювання.

Отже, необхідність теоретичного обґрунтування й розробки системи інформаційного забезпечення управління зобов'язаннями підприємства зумовили вибір теми дослідження та її актуальність.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних і методичних положень та розробці практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення обліку, аналізу й аудиту зобов'язань.

Для реалізації зазначеної мети поставлено та вирішено такі завдання:

- дослідити економіко-правову сутність і умови виникнення зобов'язань у сучасних умовах господарювання як джерела утворення активів підприємства;
- уточнити класифікацію зобов'язань за різними ознаками відповідно до потреб користувачів бухгалтерської інформації;
- дослідити теоретичні та методичні підходи до документування, інвентаризації та оцінки зобов'язань на сучасному етапі розвитку економіки;

– на основі дослідження і вивчення проблем теорії та практики бухгалтерського обліку зобов'язань визначити й обґрунтувати шляхи покращення відображення зобов'язань на рахунках бухгалтерського обліку;

– удосконалити порядок відображення інформації про зобов'язання у фінансовій звітності підприємства;

– оцінити сучасні методи аналізу зобов'язань, дати їм критичну оцінку та визначити шляхи їх подальшого розвитку;

– дослідити особливості аудиту зобов'язань на підприємстві.

Об'єктом дослідження є процеси формування й аналізу інформації про зобов'язання на підприємстві. Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практика бухгалтерського обліку й аналізу зобов'язань.

Дослідження проводилось із застосуванням наукових методів, що ґрунтується на діалектичному методі пізнання та об'єктивних законах розвитку економіки. До основних загальнонаукових методів дослідження, які були використані автором, належать метод індукції та дедукції, логічний та історичний підходи до вивчення економічних категорій і практики ведення обліку зобов'язань. При дослідженні методик аналізу зобов'язань застосовувалися методи наукової абстракції, спостереження, порівняння, вибіркового спостереження, економіко-математичні методи.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти, що регламентують порядок визнання, оцінки та відображення в обліку зобов'язань, Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), праці вітчизняних та зарубіжних учених із проблем обліку й аналізу зобов'язань, дані статистичних спостережень.

1.1. Економічна суть, визнання та класифікація зобов'язань підприємства

Зобов'язанням належить вагома роль в суспільному розвитку, оскільки вони можуть виступати юридичною у формі майнового обороту, або в якості каральних заходів за певні порушення особистих і майнових прав. Основне ж місце зобов'язання займають в майновому обороті, зокрема в сфері виробництва, переміщення, розподілу і реалізації товарів, побутового обслуговування населення, охорони здоров'я, культури, освіти й інших сферах. Таке значення зобов'язань актуалізує дослідження проблем його облікового відображення. Нового погляду, зважаючи на динамічність суспільних перетворень, вимагають проблеми сутності поняття зобов'язання, враховуючи його економічну та юридичну природу.

Зобов'язання, що відображаються в бухгалтерському обліку, мають юридичний та економічний зміст. В широкому розумінні зобов'язання виникають як управлінський правовий акт замовлення або державний контракт. У вузькому значенні – зобов'язання виникають із господарського договору, укладеного за простою згодою сторін; з інших підстав, що не суперечать закону; за результатами конкурсу, тендеру, іншого публічного торгу.

Як юридична категорія господарське зобов'язання – це господарські відносини, що регулюються правом. В силу цих відносин одна сторона уповноважена вимагати від іншої здійснення господарських операцій: передачі майна, виконання робіт, надання послуг, а інша сторона зобов'язана виконувати вимоги щодо предмету зобов'язання і має при цьому право вимагати відповідну винагороду – сплату коштів, зустрічні послуги [1, с. 426-427].

Правове поняття зобов'язання має декілька складових: зміст зобов'язання, суб'єкти зобов'язання та правовідносини між суб'єктами. Оскільки будь-яке зобов'язання є цивільними правовідносинами, зобов'язання складаються з тих самих елементів, що формують будь-які інші цивільно-правові відносини. Разом з тим ці елементи мають певні особливості, які відображають специфіку самих зобов'язань.

Суб'єктами зобов'язання можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи. Суб'єкти зобов'язання завжди конкретні. Право вимоги у зобов'язальних відносинах належить кредитору, а обов'язок виконання зобов'язання – боржнику. У окремих випадках зобов'язань один із суб'єктів виступає лише як кредитор, інший – тільки як боржник. Суб'єктивний склад зобов'язань може характеризуватись множинністю кредиторів чи боржників або кредиторів і боржників [2, с. 6].

Об'єкти зобов'язань – це те, на що спрямовані права і обов'язки суб'єктів. Так, кредитор вправі вимагати від боржника вчинення дій. Боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора певну дію. Відповідно можна зробити висновок, про те що права і обов'язки боржника спрямовані на дії. Тому, об'єктом зобов'язання, визнається певна поведінка зобов'язаної особи. Зміст зобов'язання становлять економічні вимоги кредитора і обов'язки боржника [2, с. 6].

Становлення зобов'язання як правової категорії датується добою античності. Римляни розглядали зобов'язання як загальну категорію, що охоплює всі випадки, коли одна особа несе юридичний обов'язок перед іншою і відповідає за невиконання зобов'язання. В Інституціях Юстиніана міститься загальне визначення зобов'язання – як правові пута, які змушують виконувати все те, що відповідає «праву нашої держави». Визначення зобов'язання як певних правових пут зв'язаності не було випадковим. У стародавній період ця обмеженість – пута – не була тільки фігуральним виразом. У Законах XII таблиць містилася норма, яка свідчить, що неспроможного боржника зв'язували шкурами або ланцюгами, вага яких прирівнювалась до ваги речей (срібла, золота та ін.), які він заборгував. Згодом пута, зв'язування, з фізичних перетворились в юридичні. «Зв'язаність» починає виявлятися у майновій відповідальності боржника згідно із зобов'язаннями. Таким чином в античності зобов'язання виникає як юридична категорія, яка покликана врегулювати відносини між учасниками господарських відносин.

Формування поглядів на категорію зобов'язання пройшло довгий і

складний шлях. В різні епохи дана категорія змінювалось та вдосконалювалась. Протягом XV – XX ст. сформувались два окремі наукові напрями в бухгалтерському обліку: економічний та юридичний. Якщо юридичне трактування зобов'язань зародилось ще в XVIII ст., то економічне їх розуміння відноситься до початку XIX ст.

Юридичний, або правовий обліковий напрям виник ще задовго до економічного. Лука Пачолі у своєму «Трактаті про розрахунки та записи» писав про те, що господарська діяльність складається з окремих актів отримання та видачі, і за своєю суттю кожна господарська операція містить в собі зобов'язання отримувача і право того, хто видає.

На даному етапі встановлено особливу закономірність, що при здійсненні будь-якої операції виникають нові права і зобов'язання або змінюються попередні. Дані закономірності вплинули на інформаційну систему бухгалтерського обліку.

Пачолі намагався вирішити три дуже важливі проблеми: оцінку майна, виявлення курсових різниць і облік зобов'язань. Саме тому в практику ввійшли сутність і завдання обліку, при відображенні господарських операцій і вважалось, що ними виступають реєстрація змін прав і зобов'язань, що впливають з них [3, с.24].

Кожна країна мала своїх представників, які розглядали і трактували зобов'язання по-різному, що зображено на рис. 1.1.

Італійські автори визначили зміст бухгалтерської науки у зміні прав і зобов'язань осіб, що приймали участь в господарському процесі. Італійська юридична школа могла добре пояснити усі факти господарського життя, що стосувались обліку виконання договорів. Юридичний напрям розвивався в Італії, Франції, Швейцарії, де існує і використовується сьогодні.

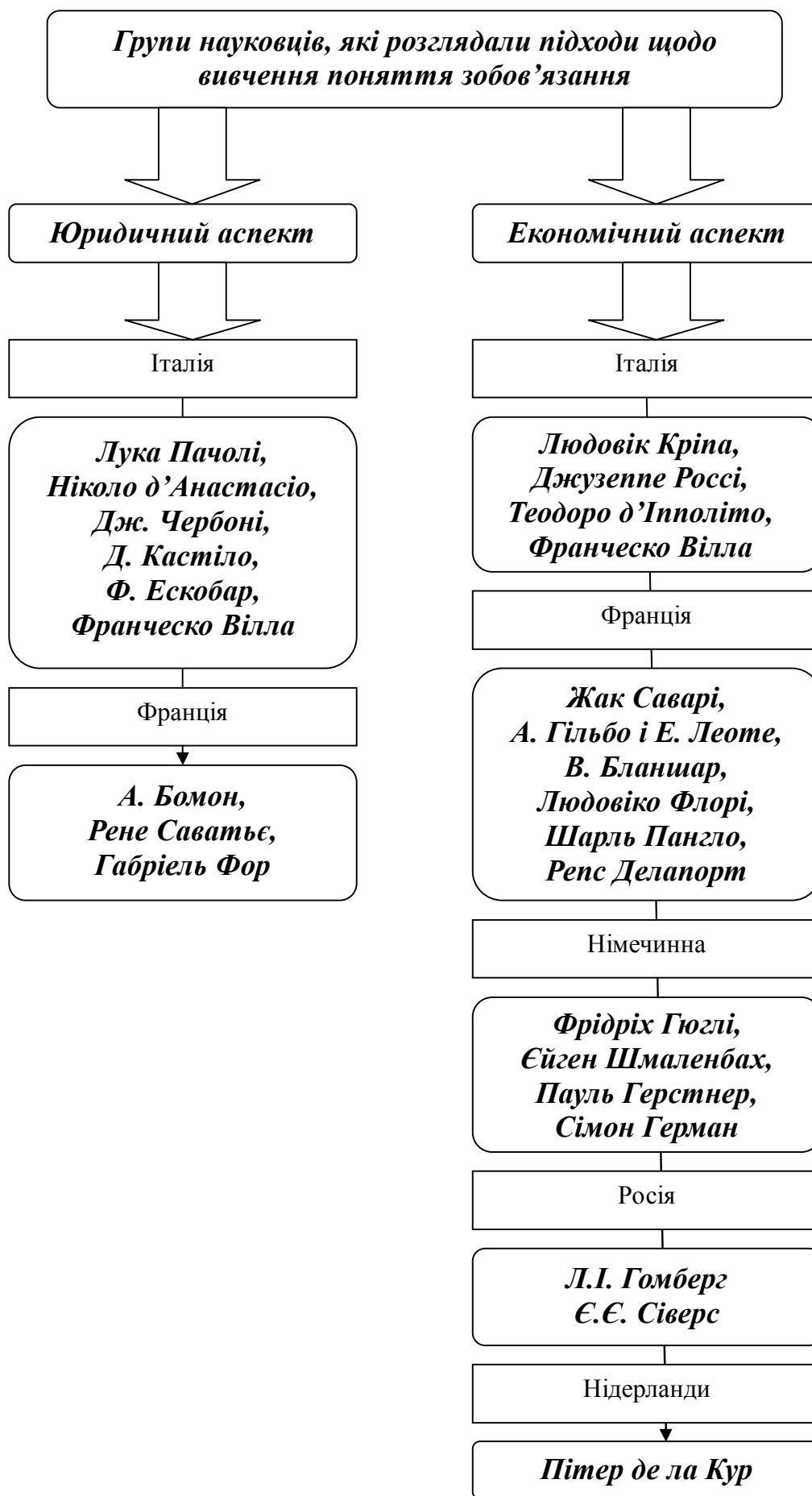

Рис. 1.1. Групи країн в яких розглядались підходи щодо поняття зобов'язання

Зазначимо, що прихильників положень економічної категорії більше ніж юридичної. Не зважаючи на те, що юридична категорія має античне датування, вона у подальшому розвитку не обґрунтувалась настільки, щоб витіснити облік із своєї сутності, як очікувалось її представниками. Саме тому, представники таких країн як Італія, Франція, Німеччина, Росія, Нідерланди зробили значний внесок у розвитку економічного погляду на категорію – зобов'язання.

Як економічна категорія зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла в результаті минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди [4, с. 3].

Зобов'язання з фінансової точки зору передбачає обмін ресурсами, які мають грошовий вимір. Крім того, зобов'язання повинно бути локалізоване у часі, тобто повинен бути момент настання зобов'язання і період часу, протягом якого воно діє [5, с. 56].

Доцільно виділити найбільш точне визначення зобов'язань, яке подають Єфремов І.А. та Ігумнов Ю.С. [6, с. 40, 42]. Під зобов'язаннями автори розуміють розрахункові відносини між об'єднаннями (підприємствами) в процесі господарської діяльності, а також з працівниками і службовцями, в результаті чого виникають незакінчені розрахунки. В силу зобов'язання одна особа (боржник) повинна здійснити на користь іншої особи (кредитора) певну дію: передати майно, виконати роботу, заплатити кошти, або утриматись від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його зобов'язань [7, с. 13].

Досить широко поняття «зобов'язання» розкриває Б. Райан в його теоремах про зобов'язання, а також досить влучно надане визначення. Зобов'язання – вільно укладена згода між двома чи більше сторонами для здійснення певної діяльності, що має економічну цілеспрямованість [8, с. 55].

Зобов'язання важливі для підприємства, оскільки за їх допомогою відбувається обмін економічними цінностями. Вони є центром, навколо якого будуються ділові операції. Підходи до визначення зобов'язань є різними.

Зокрема, їх розглядають як заборгованість, залучений позиковий капітал, розрахункові відносини та частину вартості майна. Поняття зобов'язання вживається іноді не зовсім грамотно тільки в розумінні зобов'язання боржника, а не як відношення двох сторін. Не слід називати зобов'язанням документ, в якому зафіксовані права та обов'язки учасників.

Також помилковим є ототожнення зобов'язань лише із кредиторською заборгованістю. Юридичне поняття «зобов'язання» включає в себе дебіторську і кредиторську заборгованість, а для цілей бухгалтерського обліку до складу зобов'язань дебіторська заборгованість не включається, так як визнається активом підприємства. Поняття «зобов'язання», наведене у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (ст. 1), близьке до поняття кредиторська заборгованість. У вітчизняній практиці бухгалтерського обліку вказані поняття ототожнюються. При цьому ототожнення бухгалтерського поняття «зобов'язання» з поняттям «заборгованості» не є доцільним, оскільки заборгованість, в свою чергу, поділяється на дебіторську і кредиторську.

Отже, в бухгалтерському обліку поняття «зобов'язання» має більш вузьке значення, ніж з юридичної та економічної точки зору. Основним аспектом у визначенні зобов'язань з позиції обліку є момент їх визнання. Зобов'язання відображається в обліку лише тоді, коли за ним виникає заборгованість.

Тому бухгалтерам-практикам важливо уявити, коли виникає юридичне зобов'язання, а коли настає момент відображення цього зобов'язання на рахунках бухгалтерського обліку.

Наприклад, у момент підписання договору на поставку матеріальних цінностей у підприємства виникає юридичне зобов'язання, яке не відображається у балансі даного суб'єкта господарювання. І лише тоді, коли підприємству будуть передані права на такі матеріальні цінності, дане зобов'язання буде зареєстроване у бухгалтерському обліку. У випадку, якщо умови даного договору не виконані, на підприємство можуть бути накладені штрафні санкції, заборгованість за якими буде відображатись на рахунках

бухгалтерського обліку.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку і відображення у фінансовій звітності зобов'язань підприємства визначає П(С)БО 11 «Зобов'язання». Відповідно до нього зобов'язання визнається і відображається в бухгалтерському обліку, якщо його оцінка може бути достовірно визначена; існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення [9].

С.Ф. Голов та М.С. Пушкар ширше розкривають умови визнання зобов'язань. Зокрема, М.С. Пушкар до таких умов відносить:

- зобов'язання відображені в теперішньому часі і вони є наслідком минулих фактів господарського життя (отримані запаси, послуги, нанесена шкода, за яку підприємство несе відповідальність);
- підприємство визнає необхідність майбутніх платежів кредиторам з метою надалі підтримувати господарські зв'язки з ними відповідно до нормального ходу підприємницької діяльності;
- зобов'язання повинно бути виконано незаперечно, але майбутні платежі мають імовірний характер, оскільки підприємство може мати ускладнення з платежами;
- строки виконання зобов'язань можуть бути визначені, але точна дата є невідомою;
- суб'єкт, відносно якого виникли боргові зобов'язання, повинен бути ідентифікований як особа чи група осіб, хоча в момент реєстрації зобов'язання суб'єкт міг бути не ідентифікованим [10, с. 482].

Дещо схожі критерії визнання зобов'язань виділяє С.Ф. Голов З його позиції обов'язки підприємства розглядають як його зобов'язання, якщо вони:

- існують на даний момент і є наслідком минулих господарських операцій або подій;
- пов'язані з необхідністю майбутніх платежів з метою збереження господарських зв'язків підприємства або зі здійсненням нормальної підприємницької діяльності;

- мають бути виконані неминуче. Економічні наслідки невиконання зобов'язання, наприклад, у зв'язку зі штрафними санкціями, не дадуть підприємству можливості уникнути вибуття ресурсів на користь іншої сторони;
- мають визначений строк виконання, хоча точна дата може бути невідомою;
- прийняті відносно суб'єктів (юридичних чи фізичних осіб або їх групи), які можуть бути ідентифіковані, якщо не в момент прийняття зобов'язання, то в момент його виконання [11, с. 319].

Проведений огляд економічних праць довідкової літератури, нормативно-правових актів дозволив уточнити тлумачення поняття зобов'язань (табл. 1.1).

Виходячи з табл. 1.1, можна зробити висновок, що бухгалтерське трактування поняття «зобов'язання» має свої особливості і поєднує в собі як економічний так і юридичний аспекти.

Проте, зобов'язання в юридичному і бухгалтерському сенсах не є тотожними, тут вирішальне значення мають зобов'язання, що випливають з договорів. У юридичному сенсі обсяг зобов'язань визначається сумами, вказаними в договорах. І вони майже завжди більше сум зобов'язань, відображених в бухгалтерському обліку. Зобов'язання, що визначаються укладеними договорами, відображаються в бухгалтерському обліку тільки з моменту початку їх виконання.

Особливістю бухгалтерського обліку в Україні є домінування юридичного змісту зобов'язань. Виходячи з цього, обсяг грошових зобов'язань визначається принципом номіналізму, згідно з яким предметом грошового зобов'язання виступають не самі цінності, а їх грошові знаки – гривні. При цьому зміни в купівельній спроможності грошей, зобов'язання не змінюють обсяг.

Суперечності між юридичним та бухгалтерськими підходами у визначенні поняття «зобов'язання» також існують в дослідженні їх класифікації. На сьогодні не має чітко визначеної системи класифікації зобов'язань, яка б об'єднувала вимоги облікового відображення та правові норми, а також мала б чітке регулювання з юридичного погляду. Тому ставимо за мету розглянути класифікацію зобов'язань з точки зору наукових підходів та правових норм.

Трактування зобов'язань з юридичної, економічної та бухгалтерської точок зору

Підхід	Характеристика
Юридичний	Зобов'язання – оформлені договором відносини між різними суб'єктами, згідно з якими одна зі сторін зобов'язана здійснювати певні дії на користь іншої або утримуватися від небажаних для неї дій. Найчастіше зобов'язання поширюються на повернення боргу, виконання робіт і надання послуг, охорону власності, передачу матеріальних цінностей, постачання товарів. Зобов'язання – заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди
Економічний	Зобов'язання демонструють майбутні потоки коштів, обумовлені кредитами, наданими й отриманими суб'єктами господарювання. Знаменитий бухгалтер Ф. В. Єзерський (1836-1916) наполягав на тому, щоб вся кредиторська заборгованість відображалася по кредиту рахунку «Додатковий капітал», а дебіторська заборгованість – по дебету цих рахунків, зменшуючи реальну величину власних коштів організації
Бухгалтерський	Джерелом виникнення зобов'язання є факт господарського життя. Інформація про який служить підставою для бухгалтерських записів, що відображають зобов'язання підприємства, що веде облік. У господарському житті склад зобов'язань, відображених у бухгалтерському обліку, залежить від того, які теоретичні погляди покладені в основу бухгалтерських нормативних документів. Вони із усього спектра зобов'язань, у яких підприємство виступає в якості активного й (або) пасивного суб'єкта, пропонують показувати в обліку зобов'язання, які входять до категорії активів і пасивів, тобто за бухгалтерською термінологією становлять дебіторську (актив) і кредиторську (пасив) заборгованості

Спроби систематизувати зобов'язання за різними ознаками та принципами робилися багато разів. І.Б. Новицький виділяє три групи зобов'язань [12, с. 72]. Класифікаційні ознаки зобов'язань виділяв і М.М. Агарков [13, с. 116]. Дослідник взяв за основу класифікації мету, якій підпорядковуються

зобов'язальні правовідносини. М. В. Гордон запропонував критерій, який зміг об'єднати зобов'язання в єдину класифікацію за економічними та юридичними ознаками [14, с. 65-87]. О.С. Іоффе також поділяв цю точку зору та звертав увагу на те, що вона відповідає меті вивчення зобов'язань, тобто має науковий характер [15, с. 25]. Кожній з наведених груп зобов'язань властиві відповідні ознаки, а кожне окреме зобов'язання забезпечується особливим юридичним нормуванням.

Класифікацію зобов'язань на основі їх економічних особливостей здійснив В. Кузьмін, який зобов'язання поділяє залежно від сфери економічних відносин, за економічними об'єктами, суспільним змістом, залежно від матеріального об'єкта, територіальної належності, строку виконання, за часом виконання та за ступенем належності сторін/ Разом з тим, формуючи відповідні ознаки класифікації, автор не зупиняється на причинах їх виокремлення, не зазначає доцільність цієї класифікації для цілей бухгалтерського обліку.

Значну увагу класифікації господарських зобов'язань приділяє М.Й. Кутер (Розділ 5. «Хозяйственные обязательства. Хозяйственный договор»). Виходячи із господарсько-правової концепції, він дійшов висновку, що зобов'язально-правові форми об'єднуються в три значні групи відповідно до трьох груп господарських відносин – горизонтальних, вертикальних і внутрішньогосподарських. Вони утворюють три значні підсистеми зобов'язань: господарсько-оперативні, господарсько-управлінські та внутрішньогосподарські зобов'язання [16, с. 149].

Незважаючи на те, що в умовах ринкової економіки роль деяких зобов'язально-правових форм, зокрема вертикальної, зі зрозумілих причин дещо знизилася, класифікація господарських зобов'язань, запропонована М.Й. Кутером, не втратила свого теоретичного і практичного значення. Він виокремив три важливі групи договорів: ті, що опосередковують майнові відносини; ті, що опосередковують організаційні (планово-організаційні) відносини; ті, що опосередковують комплекс майнових і організаційних відносин. Є і інші точки зору, що стосуються критеріїв класифікації

зобов'язань. М.І. Брагінський запропонував будувати систему зобов'язань на підставі послідовно здійснюваної багатоступеневої класифікації [17, с. 30].

Вважаємо, що систему зобов'язань необхідно будувати таким чином, щоб прослідковувалась чітка послідовність у її класифікації. Тому на кожному окремому рівні необхідно використовувати єдиний підхід, який дозволить виявити найбільш істотні відмінності в зобов'язальних правовідносинах. Схематично систему зобов'язань зображено на рис. 1.2.

Зміст розмежування всіх зобов'язань на першому рівні полягає в тому, що зміст договірних зобов'язань визначається не тільки законодавчо, а й угодами сторін, що беруть участь в зобов'язальних відносинах. Зміст позадоговірних зобов'язань залежить лише від законодавства або закону та волі однієї зі сторін у зобов'язанні.

Класифікація зобов'язань за окремими формами має місце тоді, коли в межах одного і того ж виду зобов'язальних правовідносин специфічних особливостей набуває форма їх вираження. Конкретний вид зобов'язання може бути представлений і різними підвидами, якщо в межах цього виду специфічні особливості набувають змісту зобов'язальних правовідносин.

При всій відмінності наведених вище позицій усі зобов'язання мають один недолік: виділені в основі критеріїв види зобов'язань не володіють необхідною правовою спільністю. Достатня кількість і значна різноманітність зобов'язань не дозволяє розташувати їх в одному класифікаційному ряді.

У літературі в різний час висловлювалися й інші точки зору та думки щодо проблеми класифікації зобов'язань, у тому числі й господарських. І все ж, незважаючи на той великий внесок, який зробили вчені у розв'язання цієї проблеми, вона не втратила актуальності. У сучасних умовах господарювання, окрім видів господарських зобов'язань, які склалися протягом десятиліть, з'явилися нові види, які раніше не були відомі ні господарській практиці, ні законодавству. Тому проблема їх класифікації набула ще більшого значення. Виділення наукових досліджень різних підходів до класифікації зобов'язань науковцями у галузі бухгалтерського обліку і аудиту.

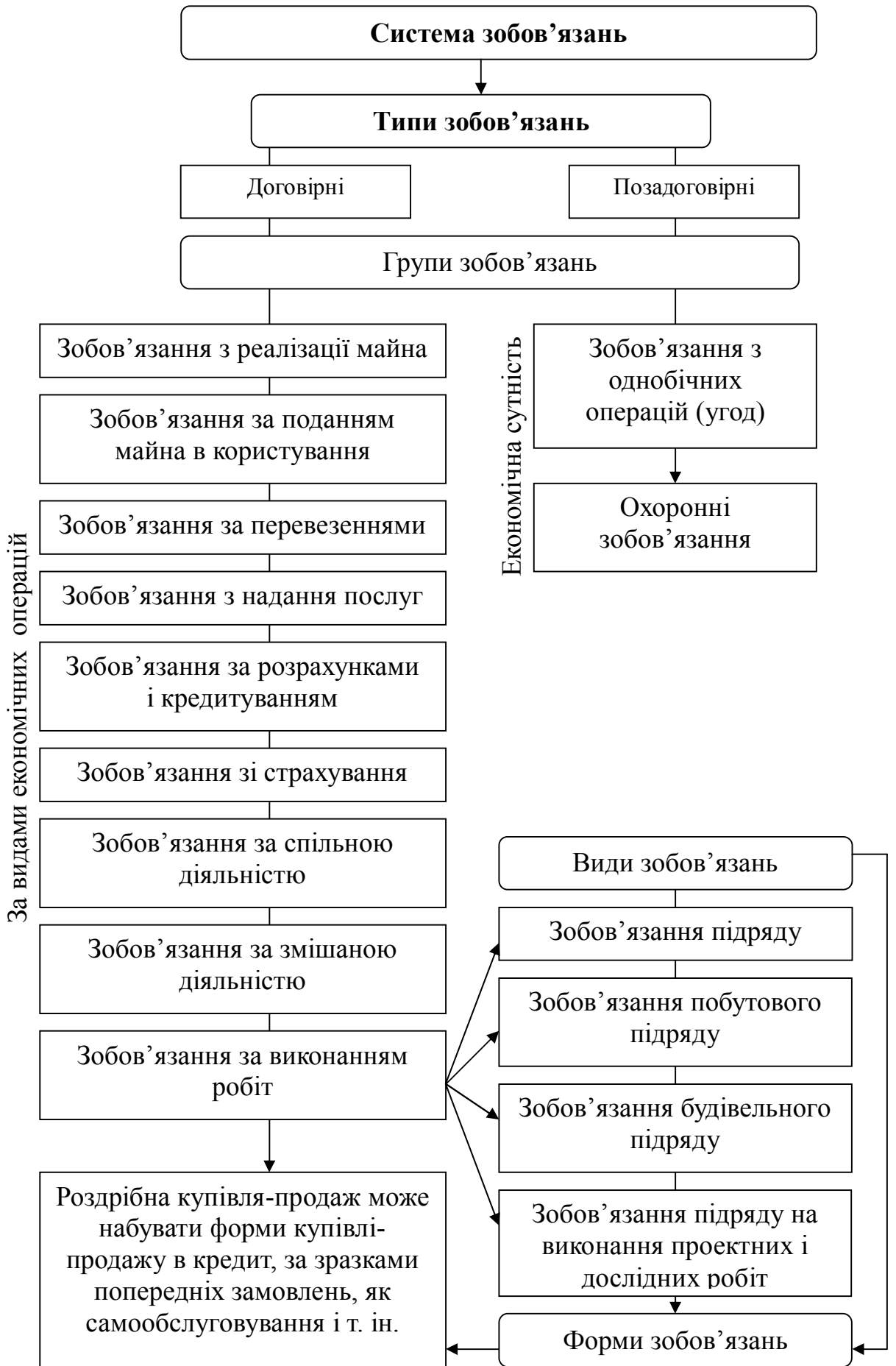

Рис. 1.2. Система зобов'язань

Відповідно до бухгалтерського підходу всі зобов'язання мають свою класифікацію за різними ознаками. Основний документ, який регулює зобов'язання це Цивільний кодекс України. Згідно з ЦКУ зобов'язання поділяються на договірні і не договірні. У Господарському кодексі, на відміну від Цивільного кодексу, згідно зі ст. 173 визначено на майново-господарські, організаційно-господарські, соціально-комунальні та публічні зобов'язання.

У МСБО та МСФЗ виокремлені такі види зобов'язань, як: короткострокові, довгострокові, стандартні, резервні та умовні. На основі цих стандартів написано і П(С)БО.

Класифікація зобов'язань у бухгалтерському обліку створена на основі господарських процесів, а тому зводиться до простого переліку, який регулює П(С)БО. Через це доцільно розглядати класифікацію бухгалтерських зобов'язань за різними запропонованими ознаками, які подані в табл. 1.2.

Дані табл. 1.3 дозволяють зробити такі висновки. П(С)БО 11 «Зобов'язання» не дає деталізованої характеристики класифікаційних ознак конкретних видів зобов'язань, порівняно з ознаками, які наводяться у Цивільному та Господарському кодексах. Така характеристика класифікаційних ознак дасть змогу чітко коментувати загальні положення бухгалтерського обліку зобов'язань.

Наприклад П(С)БО 11 «Зобов'язання» поділяє зобов'язання на довгострокові і короткострокові. Відповідно з цього випливає, що всі зобов'язання мають термін погашення. Інших чітко виражених класифікаційних ознак П(С)БО 11 не наводить. При цьому більш детально розкриваються поняття оцінки, визнання, використання та забезпечення – зобов'язання з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу. У зв'язку з цим більш доречно всі зобов'язання класифікувати за наведеною схемою, а також розглядати і тлумачити їх не тільки з бухгалтерської точки зору, а й враховувати специфіку фактів господарського життя, щоби уникнути вузького тлумачення та неточностей у наданні інформації про зобов'язання у звітності.

Таблиця 1.2

Класифікація зобов'язань за різними ознаками

Класифікаційна ознака	Вид зобов'язань	Характеристика
За складністю	Прості	Погашаються одним платежем
	Складні	Включає первинне зобов'язання та набір вторинних зобов'язань
За визначеністю в часі	Обмежені в часі	Строк виконання зобов'язання визначений у часі
	Безстрокові	Строк виконання зобов'язання, не визначений у часі
За забезпеченістю виконання зобов'язань	Забезпечені	Ті. виконання яких забезпечено заставою
	Незабезпечені	Ті. виконання яких не забезпечено
Залежно від підстави виникнення	Договірні	Постають з угоди, домовленості сторін
	Позадоговірні	Виникають незалежно від волі учасників угоди
За способом погашення	Монетарні	Відображають суму коштів, що підлягають сплаті кредиторам
	Немонетарні	Зобов'язання поставити товари або надати послуги певної кількості та якості
За часом виникнення	Теперішні	Виникають у результаті операцій та інших подій у минулому періоді
	Майбутні	Визначаються рішенням керівництва придбати активи в майбутньому та не є причиною для утворення справжнього зобов'язання. Рішення про придбання активів у майбутньому не призводить до виникнення поточних зобов'язань, зони виникають лише тоді, коли актив доставлено або укладено договір, який не підлягає скасуванню, на його придбання. Однак, якщо зобов'язання базуються на щорічних закупках або мають постійний характер, підприємство може визнати як заборгованість майбутні виплати
За терміном погашення	Довгострокові	Включають отримані позики, випущені облігації, видані заставні, векселі, зобов'язання з оренди тощо, якщо воші розраховані на строк погашення більше одного року
	Короткострокові	Зобов'язання, що задовольняються за допомогою використання поточних активів або створення інших короткострокових зобов'язань (заборгованість із розрахунків з бюджетом за податками та іншими платежами: кредиторська заборгованість постачальникам і підрядникам за отримані від них товари, роботи, послуги; заборгованість з оплати праці; заборгованість зі страхування; авансові платежі замовників; короткострокові кредити банку; нараховані до сплати дивіденди, відсотки тощо)
За можливістю оцінки	Фактичні	Виникають як наслідок з договірних відносин або законодавчих актів, їх суму можна оцінити досить точно. Фактичні зобов'язання поділяються на два види: документальні та
	Оцінні	Сума оцінних зобов'язань не може бути визначена до настання визначеної дати. До оцінних включаються зобов'язання перед бюджетом за податками
	Умовні (непередбачувані)	Зобов'язання, спричинені умовними фактами господарського життя. Умовні зобов'язання не обліковуються в основній інформаційній сукупності та не відображаються у фінансових звітах, вони розкриваються у вигляді приміток

Слід також врахувати і таку класифікаційну ознаку зобов'язання залежно від сукупності прав, які складаються з простих і складних. Якщо сторони пов'язані одним правом і одним обов'язком, господарські зобов'язання слід розглядати як прості, якщо ж таких прав і обов'язків більше, то ці зобов'язання розглядаються як складні. При цьому слід мати на увазі, що класифікація складних зобов'язань здійснюється з урахуванням усього комплексу прав і обов'язків, а не в їх розрізненому вигляді. Крім цього зобов'язання слід класифікувати за фактом погашення на теперішні, майбутні, погашені, частково погашені та відстрочені. Класифікація зобов'язань згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання» повністю відповідає класифікації активів.

Короткострокові зобов'язання включають борги та заборгованість, погашення якої очікується протягом року. У більшості випадків вони оплачуються за рахунок активів чи коштів, отриманих у результаті діяльності підприємства. Довгострокові зобов'язання становлять заборгованість, яку необхідно погасити через рік чи більше, і призначені для інших цілей. Вони використовуються для фінансування довгострокових активів. Такий розподіл має значення для оцінки ліквідності компанії [18, с. 282].

Класифікацію зобов'язань для їх відображення в бухгалтерському обліку відповідно до П(С)БО 11 наведено в табл. 1.3.

Вироблена у класичному римському праві система зобов'язань залишається діючою системою і до сьогодні. Вона піддавалася численним змінам, проте ці зміни не позбавляли її основних принципів. Науково обґрунтована система зобов'язань має важливе значення для їх належного правового врегулювання. Вона дозволяє розосередити нормативний матеріал по різних структурних підрозділах зобов'язального права таким чином, що єдині за своєю природою зобов'язальні відносини регулюються одними і тими ж нормами права.

Класифікація зобов'язань відповідно до П(С)БО 11

Вид зобов'язання	Коротка характеристика
Поточні зобов'язання	<p>Зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу або повинні бути погашені протягом 12 місяців, починаючи з дати балансу:</p> <ul style="list-style-type: none"> – короткострокові кредити банків; – поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; – видані короткострокові векселі; – кредиторська заборгованість за товари, послуги, роботи; – поточна заборгованість за розрахунками; – за одержаними авансами; – за бюджетом і позабюджетними платежами; – за оплатою праці; – за учасниками; – внутрішніми розрахунками; – інші поточні зобов'язання
Довгострокові зобов'язання	<p>Усі зобов'язання, які не є поточними:</p> <ul style="list-style-type: none"> – довгострокові кредити банків; – інші довгострокові фінансові зобов'язання; – відстрочені податкові зобов'язання
Забезпечення	<p>Зобов'язання, з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу:</p> <ul style="list-style-type: none"> – додаткове пенсійне забезпечення; – виконання гарантійних зобов'язань; – реструктуризація; – виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів
Непередбачені зобов'язання	<p>Зобов'язання, яке може виникнути внаслідок минулих подій, та існування якого буде підтверджено лише тоді, коли (не)відбудеться одна чи більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю. Теперішнє зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки малоймовірно що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди, або оскільки суму зобов'язання не можна достовірно визначити</p>
Доходи майбутніх періодів	<p>Доходи, одержані підприємством у звітному періоді, але такі, що відносяться до наступних періодів</p>

1.2. Оцінка зобов'язань підприємства перед кредиторами

Оцінка – це процес усвідомлення позитивної чи негативної значущості будь-яких господарських явищ, результатів праці, форм виробничо-трудової діяльності, матеріальних вчинків, здобутків господарювання для задоволення людських потреб, інтересів, цілей суб'єкта.

У бухгалтерському розумінні оцінка є способом вираження в узагальнюючому грошовому вимірнику господарських засобів та їх джерел, є одним із елементів методу бухгалтерського обліку.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» визначає облікову оцінку як попередню оцінку, яка використовується підприємством з метою розподілу витрат і доходів між відповідними звітними періодами. Тобто, як вважає Н.М. Малюга, оцінка здійснюється на основі минулого досвіду та наявної інформації [19, с. 302].

Підхід до тлумачення оцінки як до процесу вимірювання вартості об'єктів бухгалтерського обліку і як до процесу створення якісних характеристик облікової інформації втілено у трьох принципах підготовки фінансової звітності, сформульованих у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та в П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Це принципи безперервності діяльності, історичної (фактичної) собівартості та обачності.

Враховуючи принцип безперервності діяльності, зобов'язання підприємства оцінюють, враховуючи припущення, що його діяльність триватиме й надалі. Щодо принципу історичної (фактичної) собівартості, то на його основі визначено пріоритет оцінки активів, враховуючи витрати на їх виробництво та придбання. Проте найважливішим принципом, який необхідно застосовувати в процесі оцінки зобов'язань, є принцип обачності. Він передбачає використання в бухгалтерському обліку різних методів оцінки, які запобігають заниженню сум визнаних зобов'язань.

Класифікацію підходів до оцінки зобов'язань, що використовуються у

бухгалтерському обліку, подано на рис. 1.3.

З рисунка видно, що зобов'язання можуть оцінюватися за однією з чотирьох видів вартості: історичною, поточною, вартістю реалізації та теперішньою. Вибір варіанта оцінки залежить від виду зобов'язань. У бухгалтерському обліку зобов'язання класифікуються на поточні, довгострокові зобов'язання, забезпечення, непередбачені зобов'язання та доходи майбутніх періодів.

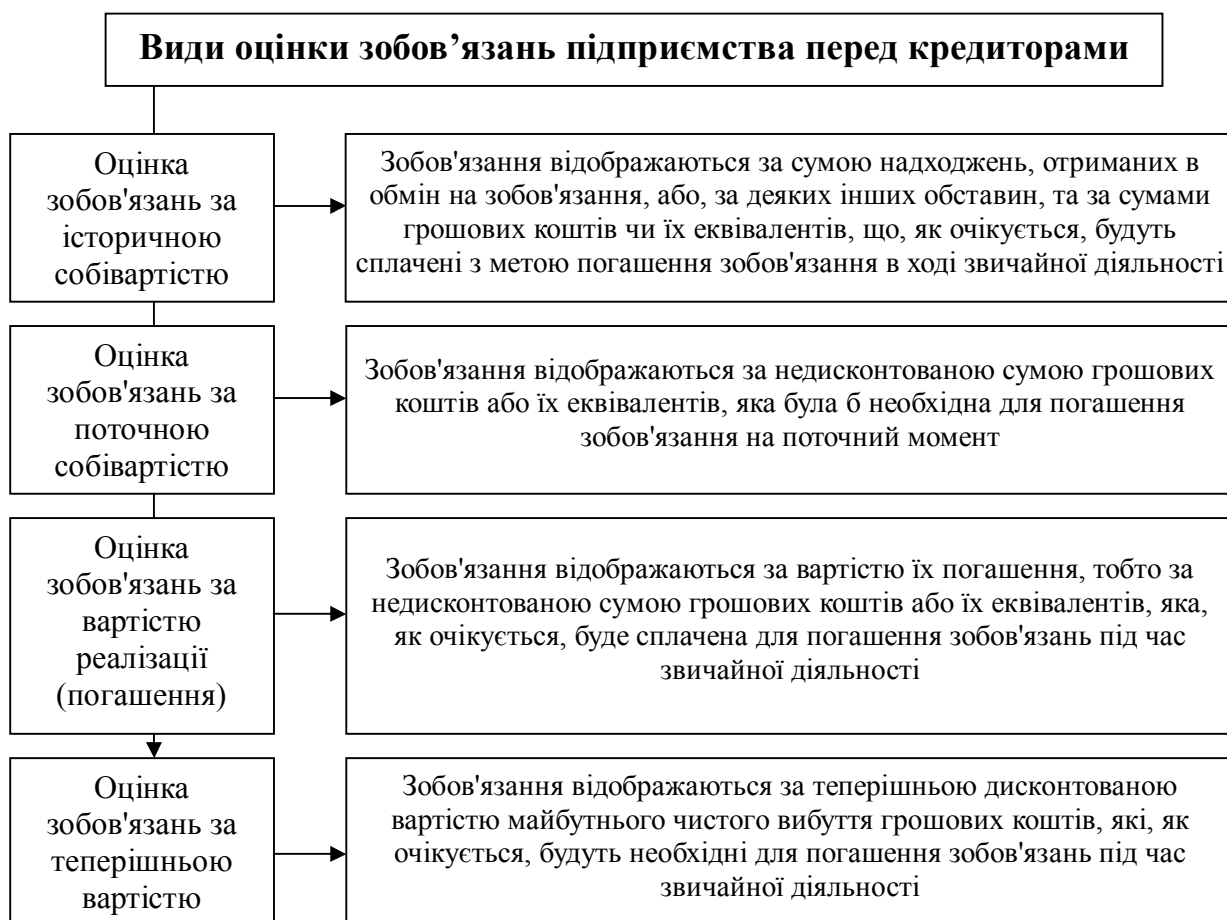

Рис. 1.3. Класифікація способів оцінки зобов'язань перед кредиторами

Згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання» балансова вартість поточних зобов'язань визначається за сумою погашення. Сума погашення – це недисконтована сума грошових коштів або їх еквівалентів, яка, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства. Цей вид оцінки є найпростішим. Внаслідок того, що поточні зобов'язання належать до погашення протягом короткого проміжку часу і

величина дисконту незначна, вони враховуються за номінальною вартістю, тобто в сумі, що належить до виплати в майбутньому.

Дещо складнішим є застосування теперішньої вартості. Її використання пов'язане зі зміною вартості грошей у часі, яка може бути зумовлена інфляційними (або дефляційними) процесами в економіці (ризик зміни купівельної спроможності грошей), комерційною ненадійністю бізнес-партнерів (наявність ризику невиконання зобов'язання) або наданням підприємцями переваги наявним грошам (схильність до збереження ліквідності).

– Теперішня вартість – дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), яка, як очікується, буде необхідна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства. Визначення теперішньої вартості залежить від умов та виду зобов'язань.

Використання такої оцінки потрібно інвестору для прийняття рішень, а також для забезпечення зіставлення інформації у фінансовій звітності. Такий підхід дозволяє привести всі майбутні відсотки ресурсів у вигляді погашення довгострокових зобов'язань до одного тимчасового знаменника і показати інвестору реальну вартість зобов'язань на момент, коли він буде приймати рішення про надання коштів як інвестиції.

Проблема в тому, що на сьогодні спосіб оцінки за теперішньою (дисконтованою) вартістю в національних стандартах бухгалтерського обліку розкрито недостатньо. На практиці механізм проведення і відображення в обліку і фінансовій звітності одержаних сум довгострокових зобов'язань в цілому не розроблено. Виняток складають довгострокові облігації, для яких такий механізм розроблено в Плані рахунків та Інструкції № 291.

Згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності для визначення балансової вартості зобов'язань можна використовувати історичну собівартість, поточну вартість, суму погашення або теперішню вартість.

Історична собівартість – це сума надходжень активів в обмін на зобов'язання або суму грошових коштів чи їх еквівалентів, що, як очікується,

будуть сплачені з метою погашення зобов'язань під час звичайної діяльності підприємства.

Поточна вартість – це недисконтована сума грошових коштів чи їх еквівалентів, яка була б необхідна для погашення зобов'язання на поточний момент.

На практиці історична, поточна собівартість та вартість розрахунку (сума погашення) зазвичай збігаються.

Слід зазначити, що всі записи у бухгалтерському обліку здійснюються в національній грошовій одиниці України (в гривнях). Тому операції із зобов'язаннями в іноземній валюті під час визнання відображаються у гривнях шляхом перерахунку суми в іноземній валюті за курсом Національного банку України, що діє на момент здійснення операції (дата визнання зобов'язань).

Однак найчастіше основою оцінки, яку приймають суб'єктами господарювання для складання фінансових звітів, є історична собівартість, що пояснює спрощеним варіантом відображення звітності на рахунках бухгалтерського обліку.

За допомогою рахунків бухгалтерського обліку узагальнюється, зіставляється, класифікується інформація з метою отримання необхідних даних про господарську діяльність підприємства. Отже, зобов'язання повинні бути відображені на рахунках бухгалтерського обліку таким чином, щоб можна було отримати найбільш точну і глибоку інформацію щодо етапу зобов'язань на підприємстві загалом та за їх видами.

У Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (далі – План рахунків) та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (далі – Інструкція № 291), інформація про зобов'язання підприємства перед кредиторами відображається на рахунках:

– класу 6 «Поточні зобов'язання»;

– 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» та 48 «Цільове фінансування і цільові надходження»;

Рахунки бухгалтерського обліку, які використовуються для облікового відображення фактів господарської діяльності, пов'язаних з зобов'язаннями подано на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Рахунки бухгалтерського обліку зобов'язань

З метою забезпечення належної деталізації обліку зобов'язань до рахунків, наведених в рисунку 1.4, відкривають додаткові аналітичні рахунки, що значно утруднює ручне виконання облікових операцій на підприємстві. Застосування комп'ютерних програм дозволяє ефективно вирішити проблему аналітичного обліку.

1.3. Методика обліку зобов'язань перед постачальниками та іншими кредиторами

Підприємства окрім кредитних зобов'язань також можуть здійснювати фінансові та інвестиційні запозичення. Становлення ринкової інфраструктури в Україні передбачає розвинутий сектор фінансових інвестицій – придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів, інших фінансових інструментів.

Одним із таких цінних паперів є вексель. Облік довгострокових векселів ведеться на рахунку 51 «Довгострокові векселі видані» з виділенням двох субрахунків – векселі у національній та векселі в іноземній валюті. Такий рахунок є аналогом рахунку 62 «Короткотермінові векселі видані» з тією лише різницею, що останній передбачений для обліку векселів, виданих на термін, що не перевищує дванадцять місяців.

Вексельні операції супроводжуються досить значною кількістю документів. Насамперед повинен бути укладений договір, в якому має бути зафіксований факт застосування векселів. Послідовність оформлення документально факту передачі векселя чинним законодавством не передбачений. Бухгалтери практики та науковці, зокрема, Г. Кім, В.В. Сопко, С.Г. Кім та інші, вважають, що факт передачі векселя повинен бути засвідчений відповідним документом, а саме, актом приймання передачі [21, с. 123].

Оборот векселів регламентовано Положенням про перевідний і простий вексель, яке затверджене постановою ЦВК і РМ СРСР від 07.08.1937 р. № 104/1341 і введене Указом Президента України від 04.03.1998 р. № 167/98 «Про заходи щодо підвищення відповідальності за рахунки з бюджетами і державними цільовими фондами».

Облік довготермінових і короткотермінових векселів суттєво не відрізняється, для них передбачені одні і ті ж первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку. Аналогічний і податковий облік. Проте в даному випадку є дві особливості, властиві для обліку довготермінових векселів:

1) якщо термін погашення векселя не перевищує дванадцять місяців, то непогашену суму векселя необхідно списати у кредит рахунка 61 «Поточна заборгованість за довготерміновими зобов'язаннями»;

2) у балансі заборгованість за довготерміновими векселями відображається за їх теперішньою вартістю.

Сума теперішньої вартості зобов'язань за векселями визначається шляхом додавання теперішньої вартості основної суми боргу та теперішньої вартості термінового ануїтету.

У разі рівності ринкової та номінальної ставок відсотків по векселю, теперішня вартість векселя дорівнює номінальній. В такому випадку при видачі векселя дебетується рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» і кредитується рахунок 51 «Довготермінові векселі видані», а при погашенні – дебетується рахунок 51 «Довготермінові векселі видані» і кредитується рахунок 31 «Рахунки в банках» на суму векселя. Відсотки при цьому відносяться на фінансові витрати з урахуванням принципу нарахування та відповідності доходів і витрат.

Для обліку короткотермінових векселів виданих передбачений рахунок 62 однойменної назви. Методика обліку таких векселів залежить від виду векселів, а саме, чи вексель відсотковий чи безвідсотковий (дисконтний). Хоча такий розподіл є в принципі відносний, оскільки, як правильно зазначив С.Ф. Голов, за природою всі векселі відсоткові, тому-що обслуговують комерційний кредит, який завжди платний [11, с. 367].

Бланки векселів на підприємстві повинні зберігатися в сейфі або в касі як бланки суворої звітності, тому їх придбання відображається на забалансовому обліку в дебеті рахунка 08 «Бланки суворої звітності», а використання – у кредиті рахунка 08. Синтетичний облік векселів виданих обліковується в журналі 3 (кредит рахунка 51), аналітичний – в оборотній відомості 3.4 з відображенням даних про залишки і рух за кожним виданим векселем.

Окрім векселів в інвестиційній та фінансовій діяльності підприємства також випускають облігації, які є ще одним способом залучення позикових

коштів. Формування в бухгалтерському обліку інформації про залучення позик шляхом випуску облігацій, а також про витрати, пов'язані з обслуговуванням випущених підприємством облігацій, проводиться відповідно до правил, встановленими П(С)БО 11 «Зобов'язання», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31 січня 2000 року № 91 та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 року № 559. Також деякі моменти уточнюються в Інструкції по застосуванню Плану рахунків. Якщо всі сформульовані вимоги звести до декількох тез, то отримаємо наступну картину.

По-перше, по емітованих облігаціях виникають довгострокові зобов'язання (п. 7 П(С)БО 11) і ці зобов'язання можна назвати фінансовими інструментами, а конкретніше – фінансовими зобов'язаннями, тобто контрактними зобов'язаннями передати грошові кошти власникам облігацій (п.4 П(С)БО 13).

По-друге, згідно п. 29 П(С)БО 13 фінансові зобов'язання спочатку оцінюють і зараховують на баланс за фактичною собівартістю, яка включає:

справедливу вартість активів, отриманих в обмін на фінансовий інструмент;

витрати, безпосередньо пов'язані з вибуттям фінансового інструменту (комісійні винагороди, обов'язкові збори, платежі і ін.).

По-третє, у відповідності з п. 10 П(С)БО 11 довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, на дату балансу слід відображати за їх справедливою, тобто дисконтованій сумі майбутніх платежів, яка, як очікується, буде необхідна для погашення зобов'язань в процесі звичайної діяльності підприємства.

Для довгострокових облігацій визначення справедливої вартості проводиться через амортизацію собівартості (п. 31 П(С) БО 13) і вимагає, щоб на кожен наступний після визнання дату балансу фінансові зобов'язання оцінювалися саме таким чином.

По-четверте, при обліку довгострокових зобов'язань по випущених процентних облігаціях відсотки слід нараховувати в кінці кожного звітного

періоду, незалежно від того, повинні вони виплачуватися чи ні. Цей порядок виходить із загального принципу нарахування і відповідності доходів і витрат.

По-п'яте, довгострокові зобов'язання по облігаціях відображаються на спеціальних субрахунках:

субрахунку 521 «Зобов'язання за облігаціями» – на суму номінальної вартості;

субрахунку 522 «Премія за випущеними облігаціями» – на суму премії;

субрахунку 523 «Дисконт за випущеними облігаціями» – на суму дисконту.

Сума амортизації дисконту списується в дебет субрахунку 952 «Інші фінансові витрати», а сума амортизації премії – в кредит субрахунку 733 «Інші доходи від фінансових операцій». За 12 місяців до дати погашення довгострокових облігацій їх вартість переводиться із розряду довгострокових в розряд поточних. Тоді вартість облігації списується з кредиту субрахунку 521 в кредит субрахунку 611 «Поточна заборгованість по довгострокових зобов'язаннях в національній валюті». Відмітимо, що весь перелік вимоги особливих питань у бухгалтерів не викликають. Але порядок відображення в бухгалтерському обліку купівлі-продажу облігацій власної емісії ні в одному нормативному документі не зазначається. При цьому немає спеціальних рахунків (субрахунків), на яких відображалися б вартість викуплених облігацій, на зразок рахунку 45 «Вилучений капітал», на якому відображається викупна вартість акцій власної емісії (часткою статутного капіталу).

На думку О. Кушиної, викуп облігацій означатиме погашення заборгованості по викуплених облігаціях перед конкретним інвестором – власником таких облігацій, а продаж викуплених облігацій – виникнення заборгованості перед іншим інвестором, який стає власником облігацій. Оскільки в даній ситуації при викупі облігацій власної емісії облігаційна позика не погашається, а облігації надалі продаються, номінальну вартість викуплених облігацій, як зазначається О. Кушиною, необхідно відобразити на забалансовому рахунку [22, с. 73-74].

Що стосується документування операцій з облігаціями, то підставою для

здійснення записів у бухгалтерському обліку при придбанні або перепродажу облігацій з каси чи поточного рахунку підприємства є первинні касові (касові ордери) та банківські (виписка банку) документи.

Бланки облігацій підприємства зберігають і обліковують як бланки суворої звітності у встановленому порядку. На такі бланки, що зберігаються на підприємстві, складають списки, де зазначають вид цінних паперів, номер, серію, номінальну вартість та термін погашення. При погашенні цінних паперів у списку необхідно зазначити дату, виписку банку або інший документ, на основі якого оприбутковано кошти. Якщо придбані цінні папери здають до банку на зберігання, у реєстрах аналітичного обліку роблять посилання на відповідний документ, одержаний від банку. Витрати, пов'язані зі сплатою банку винагороди за зберігання та перепродаж цінних паперів, відображають за дебетом рахунку 95 «Фінансові витрати».

Бухгалтерський облік бланків облігацій підприємства ведуть на позабалансовому рахунку 08 «Бланки суворого обліку» за номінальною вартістю. Рух цих бланків здійснюється на основі відповідних прибутково-видаткових ордерів. Списання їх із забалансового обліку здійснюється водночас із записами про реалізацію цінних паперів.

Аналітичний облік бланків акцій і облігацій підприємства ведуть також на рахунку 08 «Бланки суворого обліку» за їх видами, місцями зберігання та матеріально відповідальними особами. За кожним пакетом придбаних облігацій у 2-х примірниках складається реєстр, який повинен містити наступні обов'язкові реквізити: найменування емітента; номінальну вартість цінного паперу; купівельну вартість; номер, серію тощо; загальну кількість; дату купівлі; дату продажу. Всі цінні папери, у тому числі облігації, реєструється в Книзі обліку цінних паперів, яка повинна бути зброшурована, скріплена печаткою підприємства і підписами керівника та головного бухгалтера із пронумерованими сторінками. Коригування записів Книги можуть здійснюватися лише з дозволу керівника та головного бухгалтера із зазначенням дати виправлень.

Розрахунок премії або дисконту за облігаціями повинен оформлюватись розрахунком бухгалтерії. Якщо придбані підприємством облігації передаються банку на тимчасове зберігання, то в регістрах аналітичного обліку зазначається документ, згідно з яким банк прийняв їх на відповідальне відображення.

Для обліку та узагальнення інформації про наявність та рух облігацій державних та місцевих позик призначений рахунок 14 «Довгострокові фінансові інвестиції». Що стосується аналітичного обліку облігацій, то він може вестись відповідно до строків, видів та емітентів із забезпеченням можливості одержання даних про фінансові інвестиції в Україні і за кордоном, а також відповідно до валюти (національної та іноземної).

В господарській діяльності усіх підприємств найчастіше виникають зобов'язання перед постачальниками і підрядниками. Розрахунки з постачальниками і підрядниками ведуться на рахунку 63, на якому відкривається два субрахунки: 631 – для розрахунків із постачальниками в національній валюті, 632 – віноземній валюті.

Рахунок 63 використовується для розрахунків із постачальниками і підрядниками за отримані виробничі запаси, товари, роботи та послуги, які регулярно надаються на підставі укладених договорів.

У кредит рахунка 63 обов'язково записується заборгованість у сумі, яка вказується у документах постачальника (як оплата за матеріали за договірними цінами, так і різного роду надбавки, збори, ПДВ, платежі за тару, тарифи за перевезення тощо).

Кредит рахунка 63 відображається в журналі 3 розділі I, аналітичний облік ведеться у відомості 3.3, де наводяться такі дані: реєстраційний номер; номер і дата документа; постачальник, номер і дата прибуткового документа, сальдо заборгованості на початок місяця (дата виникнення заборгованості, сума за кредитом рахунка 63), суми в дебет рахунка 63 з кредиту різних рахунків (24, 30, 31, 34, 36, 37 та ін.); з кредиту рахунка 63 в дебет різних рахунків (15, 20, 22, 30, 31 та ін.); сальдо на кінець місяця (кредитове).

У випадках, коли робиться передоплата продукції, робіт чи послуг,

отриманих в постачальника, перерахування авансом відображається не на рахунку 63, а 681 «Розрахунки за авансами отриманими».

Вірною варто визнати думку Г.П. Журавель та П.Я. Хомина, які пропонують на великих підприємствах за умови значної кількості господарських операцій записи у відомості 3.3. для зручності роботи позиційним способом, відводячи для кожного постачальника в ній лише один рядок. Для цього необхідне попереднє групування первинних документів з використанням аркушів розшифровок [23, с. 59].

Регістри, в яких відображається облік розрахунків, з нашої точки зору, мають ще один суттєвий недолік: відображення в одному журналі № 3 як господарських засобів підприємства, так і джерел їх формування. Це є нелогічним, частина балансу. Тим паче, що розмежування заборгованості за різними класами було здійснено і в новому Плані рахунків, тому варто це зробити і у регістрах бухгалтерського обліку. Тому, на нашу думку, журнал № 3 слід поділити на два журнали; журнал № 3.1 і журнал № 3.2, перший з яких би містив дані по рахунках 16, 17, 34, 36, 37, 38, а другий - 51, 52, 53, 54, 55, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69.

Ще одним видом поточних зобов'язань виступають зобов'язання перед бюджетом. Для обліку розрахунків із бюджетом використовується кілька рахунків, що викликано складністю податкової системи України та надмірною регламентацією процесу (процедури) стягнення податків.

Для узагальнення інформації про розрахунки за всіма видами платежів до бюджету з юридичних і фізичних осіб, а також із фінансових санкцій, які вносяться у бюджет, використовується рахунок 64 «Розрахунки за податками і платежами».

Найбільш складним є бухгалтерський облік податку на додану вартість, що пов'язано з визначенням події платежу покупцем продукції, робіт та послуг. Бухгалтер обов'язково повинен врахувати подію платежу, щоби правильно відобразити суму податку на додану вартість за поточний період.

Обліковим регістром для рахунку 64 «Розрахунки за податками і

платежами» є журнал №3. Аналітичний облік таких зобов'язань ведеться у відомості 3.6 обліку розрахунків з бюджетом.

Останнім із рахунків, на якому відображаються розрахунки із кредиторами є рахунок 68 «Розрахунки за іншими операціями», до якого відкриваються п'ять субрахунків.

Субрахунок 681 «Розрахунки за авансами отриманими» використовується для обліку отриманих авансів під заставу матеріальних цінностей чи виконання робіт, а також сум попередньої оплати покупцями і замовниками рахунків постачальника за продукцію і виконані роботи.

Субрахунок 682 «Внутрішні розрахунки» призначений для розрахунків усіх видів поточних розрахунків з дочірніми підприємствами (передача й отримання довгострокових фінансових інвестицій, капітальних інвестицій, матеріальних цінностей, готової продукції, робіт чи послуг, грошових коштів, фінансової допомоги тощо).

На субрахунку 683 «Внутрішньогосподарські розрахунки» ведеться облік розрахунків із виробничими одиницями і господарствами, виділеними на самостійний (окремий) баланс. На цьому субрахунку відображають записи з таких операцій: взаємний відпуск матеріальних цінностей, реалізація продукції, робіт і послуг, передача витрат загальноуправлінської діяльності, виплата заробітної плати тощо.

Сальдо за цим субрахунком може бути дебетовим і кредитовим, тому його відображають у балансі розгорнуто – за окремими структурними одиницями: дебетове сальдо в –активі, а кредитове – в пасиві. Аналітичний облік ведеться у спеціальній оборотній відомості за структурними одиницями, виділеними на самостійний баланс, а всередині – за окремими операціями, згрупованими за певними рубриками, наприклад: за матеріали, за тару, за паливо, розрахунки готівкою. Такий підхід дозволяє структурувати заборгованість і полегшити взаємну звірку розрахунків між головним підприємством та його одиницями.

Субрахунок 684 «Розрахунки за нарахованими процентами» призначений для обліку нарахованих процентів за використання коштів або товарів (робіт,

послуг), отриманих у кредит, інших операцій.

Розрахунки з іншими кредиторами ведуться на субрахунок 685 за такими операціями, облік яких не можна здійснити на перших чотирьох субрахунках. У дебеті субрахунок 685 відображається передача грошових та майнових активів іншим юридичними та фізичним особам, а в кредиті – отримання від них грошей, майна, робіт і послуг. Отже, сальдо за розрахунками з різними дебіторами може бути дебетовим чи кредитовим, тому в оборотній відомості аналітичного обліку треба виводити сальдо за кожною організацією чи особою окремо. Дебетове сальдо відображається в активі балансу, кредитове – в пасиві.

Синтетичний облік за кредитом рахунка 68 «Розрахунки за іншими операціями» ведеться в журналі 3 у першому розділі; аналітичний – у відомості 3.5, де наводяться такі дані: номер запису; номер документа; найменування кредитора; сальдо на початок місяця (дата виникнення заборгованості, дебет, кредит); в дебет рахунка 68 із кредиту рахунків (14, 19, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 41, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 55, 60 та ін.); з кредиту рахунка 68 у дебет рахунків (12, 14, 15, 20, 22, 23, 24, 28, 30, 31 та ін.); сальдо на кінець місяця (дебет, кредит). Методика ведення обліку передбачає спочатку складання відомості, а потім перенесення кредитових оборотів у журнал 3, далі – у Головну книгу.

З метою забезпечення правильного ведення розрахунків із кредиторами доцільно спеціалізувати на обліку таких операцій окремого бухгалтера, який виконував би контрольні функції щодо правильного відображення операцій, здійснюваних у матеріальному, загальному, розрахунковому та інших відділах бухгалтерії. Контроль за відображенням господарських операцій на рахунках та взаємоперевірка даних обліку підприємства з даними обліку кредиторів усуне помилоки й недоліки.

ВИСНОВКИ

1. З'ясування економічної сутності зобов'язань, як джерел утворення активів, та їх класифікації є важливим питанням при формуванні інформації про господарську діяльність підприємства. Дослідження понятійного апарату дало змогу довести, що економічна категорія «зобов'язання» значно ширша, ніж поняття «кредиторська заборгованість». Зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. За зобов'язанням одна сторона уповноважена вимагати від іншої здійснення господарських операцій: передачі майна, виконання робіт, надання послуг оплати грошей, тощо, а інша сторона зобов'язана виконувати вимоги щодо предмету зобов'язання і має при цьому право вимагати відповідну винагороду - сплату грошей, зустрічні послуги.

2. Більшість зобов'язань підприємства виникають в результаті здійснення господарських взаємовідносин з іншими суб'єктами підприємницької діяльності, що оформляється господарським договором. Розрахунки за зобов'язаннями, що випливають із договору мають виконуватися належним чином і у встановлений термін відповідно до вимог укладеного договору, закону, а за відсутності таких вимог – відповідно до вимог, які звичайно пред'являються. В бухгалтерському обліку відображують тільки ті зобов'язання, що виникли в результаті виконання укладених договорів. Зобов'язання, що передбачаються до виконання згідно з укладеними договорами, не знаходять відображення в обліку.

3. З метою забезпечення правильного ведення розрахунків із кредиторами доцільно спеціалізувати на обліку таких операцій окремого бухгалтера, який виконував би контрольні функції щодо правильного відображення операцій, здійснюваних у матеріальному, загальному, розрахунковому та інших відділах бухгалтерії. Контроль за відображенням

господарських операцій на рахунках та взаємоперевірка даних обліку підприємства з даними обліку кредиторів усуне помилки й недоліки.

4. Обліково-аналітичні дані про зобов'язання використовують при проведенні контролю фінансового стану підприємства. Визначені мета й завдання контролю зобов'язань, запропоновано послідовність контрольних процедур для перевірки правильності обліку розрахункових операцій та зобов'язань. Ефективна організація та методика процесу контролю зобов'язань підприємстві сприятиме чіткому документуванню розрахунків, своєчасній та повній реєстрації даних первинного обліку в регістрах, а також правдивому відображенню інформації щодо зобов'язань у фінансовій звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухгалтерський фінансовий облік [Текст] / за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – [7-ме вид., доп. і перероб.] – Житомир: ПП «Рута», 2006. – 832 с.
2. Цивільне право: навч. посіб. для студентів юрид. вузів та факультеті [Текст]. – К.: Вентурі, 2007. – 480 с.
3. Бутинець Ф.Ф. Історія розвитку бухгалтерського обліку [Текст] / Ф.Ф. Бутинець. – Ч. I. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 928 с.
4. Закон «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» № 996-ХІV від 16 липня 1999 р., ст. 1. Національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку [Текст] / Н.І. Петренко, О.П. Войналович, Н.А. Остап'юк, Л.С. Скакун, В.В. Травін – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 168 с.
5. Пятов М.Л. Концептуальные основы международных стандартов финансовой отчетности [Текст] / М.Л. Пятов, И.А. Смирнова – М.: ООО «1С-Публишинг», 2010. – 199 с.
6. Ефремов И.А. Теория бухгалтерського учета [Текст] / Ефремов И.А., Ігумнов Ю.С – М.: Недра, 1979 – 287 с.
7. Быков В.А. Бухгалтерский учет для руководителя [Текст] / Быков В.А., Бычкова С.М., Пятов М.Л., Семенова М.В., Соколов Я.В. – М.: Проспект, 2000. – 288 с.
8. Райан Б. Стратегический учет для руководителя [Текст] / Б. Райан; пер. с англ. под. ред. В.А. Микрюков – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 616 с.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87.
10. Пушкар М.С. Фінансовий облік: Підручник [Текст] / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-Бланш, 2002. – 628 с.
11. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку [Текст] / С.Ф. Голов. – К.: 2007. – 552 с.
12. Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве [Текст] / Л.А. Лунц, И.Б. Новицкий. – М.: Госюриздат, 1950 – 416 с.

- 13.Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву [Текст] / М.М. Агарков. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – 192 с.
- 14.Гордон М.В. Система договоров в советском гражданском праве [Текст] / М.В. Гордон //Ученые записки Харьковского юридического института. – 1954. – Вып. 5. – С. 65-87
- 15.Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву. Критика теории «хозяйственного права» [Текст] / О.С. Иоффе. – М.: Статут, 2000. – 777 с.
- 16.Кутер М.Й. Бухгалтерський учет: основні теорії : учебное пособие [Текст] / М.Й. Кутер. – М.: Экспертное бюро – М, 1997. – 496 с.
- 17.Брагинский М.И. Договорное право: общие положения [Текст] / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут. – 1997. – 682 с.
- 18.Грей С.Дж. Финансовый учет: глобальный подход [Текст] / С.Дж. Грэй, Б.Е. Нидлз. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 614 с.
- 19.Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку [Текст] / Н.М. Малюга. – Житомир, 2005. – 548 с.
- 20.Козлова М.О. Оцінка зобов'язань в бухгалтерському обліку [Текст] / М.О. Козлова // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2003. – № 4. – С. 121-131. – Серія «Економічні науки».
- 21.Кім Г. Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення: Навчальний посібник [Текст] / Г. Кім, В.В. Сопко, С.Г. Кім. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 440 с.
- 22.Кушина Е. Бухгалтерский учет купли-продажи облигаций собственной эмиссии [Текст] / Е. Кушина // Бухгалтерия. – 2009. – № 26(857). – С. 73-74.
- 23.Хомин П.Я., Парадигма й контроверзи бухгалтерського обліку та звітності (спроба консеквентного аналізу) [Текст] / П.Я. Хомин, Г.П. Журавель. – Тернопіль, 2007. – 299с.
- 24.Давидов Г.М. Аудит: навч.посіб. – 2-е вид., перероб. і доп / Г.М. Давидов. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 363с.